

ПРЕОБРАЖАЈ ИМОВИНЕ У САВРЕМЕНОМ ГРАЂАНСКОМ ПРАВУ*

I. — 1. Појам и појава имовине је карактеристично за грађанско право, специјално за онај део грађанског права који се зове имовинско право. Међутим, парадоксално је да је појам имовине мање разјашњен у грађанском праву него неки други, мање значајни појмови. Поред тога речју „имовина“ означавају се и неки други појмови који су различити од правог и правотехничког појма имовине. Конфузија у појму и терминологији утолико је већа уколико се појава имовине више преображава.

Због тога, пре него што бисмо пришли излагању о преображају имовине у данашњем југословенском праву (а процес преображавања одиграва се, са јачим или слабијим интензитетом, у свим савременим правима) морамо покушати да разјаснимо појмове у вези са имовином.

У римском праву уопште не постоји јединствен појам имовине као што не постоји ни у савременим англосаксонским правима. Међутим, када се јединствени појам имовине у модерном грађанском праву појављује у првој половини XIX века, најпре у литератури немачкој — Тибо (Thibault) и Хасе (Hase) — а затим у француској — Захарије (Zachariae) и касније Обри и Ро (Aubry et Rau) — увиђа се њен значај основне категорије грађанског права. Њен значај је био велики нарочито за објашњење појма правног промета и лица у праву, нарочито правних лица. Француски писци Обри и Ро сматрали су имовину атрибутом лица у праву а истовремено општом залогом поверилаца одређеног субјекта. Она додуше није атрибут личности (јер, кад бисмо је тако узели, помешали бисмо имовину са правном способношћу) али је несумњиво да се појам лица у праву тешко може замислити без имовине. Ми можемо да апстрахујемо лице од имовине (на пример, тек рођено дете је лице у грађанском праву иако је без икакве имовине) али такво лице у правној реалности не постоји. Чим се једно лице појави у грађанском праву, а то ће рећи у грађанскоправном промету, оно је већ у неком односу овлашћења или обавезе, има већ неко право и обавезу, дакле и — имовину. Према томе, имовина је онај медијум кроз који лица у грађанском праву долазе у међусобни додир (а свако право и обавеза је нека веза, неки однос, међу лицима), и кроз имовину се обавља и правни промет.

Неки немачки писци Биркмејер, (Birkmeyer), Виндшајд, (Windscheid), Шварц, (Schwarz), нагласили су везу између лица и имовине на други начин. Конструирајући теорију тзв. циљне имовине они су сматрали да је лице у праву, нарочито правно лице, само персонификована имовина. Овде је значај имовине опет хипертрофиран; у крајњој линији, па и код правних лица, имовина служи људима, њиховим одређеним интересима, те су субјекти људи кроз удружени колектив у виду правног лица. Но и овде се истиче уска веза између појаве лица и имовине у грађанском праву. Уосталом, у појму правног лица у грађанском праву поред постојања једног правилно организованог колектива имовина чини други неопходан саставни део.

* Национални реферат припремљен за VII конгрес Међународног удружења за упоредно право у Упсали августа 1966.

2. Ако покушамо да дефинишемо имовину, опет наилазимо на тешкоће. Та тешкоћа се јавља већ у дефиницији класичног, најраширенијег појма имовине. Према тој дефиницији имовина је скуп права и обавеза која припадају једноме лицу. Права, и то апсолутна, као и потраживања из облигационих права чине активу имовине а обавезе из облигационих права чине пасиву. Та подела на активу и пасиву има ту слабост што удвостручује извесне делове имовине. На пример у системима земаља у којима предаја или упис у земљишне књиге преноси својину, (а то је већина земаља европског континента), продана ствар се двапут појављује као актива а само једанпут као пасива. Она је актива у имовини купца као потраживање из уговора о куповини и продаји, и у имовини продавца је такође актива као својина (јер до предаје ствари и преноса у јавним књигама он је власник); но у имовини продавца такође је истовремено и пасива као обавеза из истог тог уговора. Овај несклад можемо избећи ако имовину схватимо као један уопштени облигациони однос, јер тада у активу рачунамо само скуп облигационоправних потраживања, а у пасиву скуп обавеза. У том случају апсолутна права бисмо посматрали као предмете тих права и обавеза. Исто тако можемо избећи овај несклад ако активу и пасиву схватимо не као правни него као рачунско-вредносни појам који ћемо преместити у имовинску масу: у новчани израз збира економских вредности на које се односе права и обавезе у имовини.

Споменули смо имовинску масу као нешто различито од имовине. Та разлика заиста постоји и она има, као што ћемо касније видети, не само теоријски него и практичан значај. Имовина је скуп права и обавеза а имовинска маса је скуп ствари и других имовинских вредности као и интереса који се могу новчано изразити, — на које се права и обавезе у имовини односе. Наиме, нису тачне дефиниције које та два елемента мешају. Тако, на пример, по дефиницији француског писца Планиола (Planiol) имовину чине „права процењива у новцу“ (1); или аустријског писца Еренцвајга (Ehrenzweig) који у свом стандардном уџбенику грађанског права тврди да „процењива права су имовинска права“ (2). Наиме, субјективно право не може бити процењиво у новцу. Субјективно право је однос овлашћења и обавеза, однос међу људима у друштву и оно је по својој садржини, према врсти и санкцији овлашћења и обавеза исто без обзира на који се предмет или интерес односи. Својина по својој нормативној садржини је иста, без обзира да ли се односи на аутомобил или табак хартије. — Ипак, предмет на који се право или обавеза односи одређује својство тога права или обавезе. Наиме, у имовину улазе само она права и обавезе чији се предмет може изразити новцем, који се могу свести на новац. Другим речима само они предмети који су у промету, који се могу преносити са једног субјекта на други. Или, да се изразимо економском терминологијом, само оне ствари и економске вредности које су роба. Стога лична и породична права, административна и уставна права, права кроз које се изражава државни суверенитет, итд. — нису имовинска права, она не улазе у имовину. Из тога разло-

(1) Planiol—Ripert: *Traité élémentaire de droit civil*, 1937, T. I., p. 723.

(2) Krainz—Pfaff—Ehrenzweig: *System des allg. österreichischen Privatrechts*, 1926, Bd. I/1, S. 124.

га, управо кроз категорију имовине можемо јасно уочити да је грађанско право (а пре свега његов део који се зове имовинско право: стварно, облигационо и делимично наследно) функција робе, надградња над робом. Кроз историју права јасно можемо да уочимо да се грађанско право и у вези с њим имовина јавља само у друштву робних произвођача.

Ова околност чини да су преносива не само предмет имовинских права него и сама субјективна имовинска права. Стога је имовина једна динамична појава чији се делови стално мењају, она је једна „флотантна маса“, као што су рекли Обри и Ро. При томе средства преноса (промета) су облигациона права — то је динамичан део имовине а апсолутна права (нарочито стварна права, и то пре свега својина) су предмет или по некима циљ преноса (у ствари, и једно и друго зависи са кога становишта посматрамо ову појаву). Но наведена околност одређује још једну одлику имовине, а кроз њу и грађанског права уопште: повреда тих права (рецимо неизвршење уговора, акта преноса) не повлачи собом личну санкцију (као на пример у кривичном или административном праву) него имовинску а то значи — економску. Санкција се не остварује на личности лица које је повреду извршило него на његовој имовинској маси, тј. на предметима, на економским вредностима, на које се његова имовина односи.

Имовина и имовинска маса су, дакле, два уско повезана суплементарна појма али два посебна појма. Њихово неразликовање доводи до типичне грешке у погледу имовине: до мешања та два појма. Речју „имовина“ час се означава скуп права и обавеза а час економска добра која припадају једном лицу. У овом другом смислу та реч се употребљава за оно што се у пандектном праву зове *universitas iuris*. Но дешава се да се речју „имовина“ означава и поједина ствар. То је случај рецимо у совјетском праву (3) али се то дешава и у нашем праву (4). Због ове грешке се понекад каже да постоји неко „право на имовини“, рецимо својина на имовини. То је крупнија логичка грешка. Имовина је шири појам од појединог права. Поједина права су саставни делови имовине. Према томе је немогуће да неко има „право на имовини“, па ни својину на имовини.

Тиме долазимо до једног новог неспоразума, до мешања својине са имовином. Очеvidно је да су то такође два различита појма. Својина је такође део имовине иако њен најважнији део. Имовина је шири појам од својине. Ипак, однос између имовине и својине је централно питање чије ће нам разјашњење помоћи да јасније уочимо и остала питања у вези са имовином и њеним преображајем.

3. И поред тога што су својина и имовина два различита појма, веза међу њима је уска. Заједничко је то што и својина и имовина, економски посматрано значе присвајање. Својина је присвајање једне ствари у њеном

(3) На пример, последња реченица чл. 95, ст. 1, Грађ. зак. РСФСР наводи: „У својини државе може се налазити и свака друга имовина“. Види још и чл. 96, 99 као и друге чланове истог Зак.

(4) Тако, на пример, чл. 18 Закона о станбеним задругама од 22. априла 1959 тврди: „Имовина стамбене задруге је у друштвеној својини“. Могли бисмо навести још много примера из наших, чак и најновијих прописа.

натуралном облику (5) или економским језиком речено, то је присвајање тзв. употребне вредности ствари. Но ако ствар, на којој постоји својина, постане предмет неког правног посла, поверилац коме се ствар дугује, такође присваја ту ствар, она је такође и у његовој имовини и имовинској маси. Потраживати ствар значи такође присвајати је. Но, није ли то удвостручење присвајања? Тако изгледа на први поглед али то није случај јер поверилац не присваја ствар у природи него само у њеном новчано-обрачунском изразу, он дакле присваја њену прометну вредност. Кад се изврши уговор (или друга облигационоправна обавеза) престаје то раздвајање, у имовини повериоца сједињују се облигационо и стварно право а у имовинској маси употребна и прометна вредност, поверилац се претвара у власника дуговне ствари.

Но, веза између својине и имовине не исцрпљује се само тиме. Веза је много дубља. Можемо рећи да је имовина (као уосталом и цео систем имовинског и грађанског права) функција приватне или грађанскоправне својине. То доказује не само историја права: установа имовине не постоји у системима затворене, аутаркијске привреде, где нема размене, другим речима нема је у системима колективне својине. Она се јавља и развија у системима робне размене и приватне својине; не постоји, на пример, у феудалном праву. Та функција се намеће из саме природе приватне својине. Приватна својина, као присвајање робе, нужно намеће два основна овлашћења која чине њену садржину: овлашћење слободног коришћења и овлашћење слободног располагања предметом својине. Та слобода коришћења и располагања садржи у себи и слободу уговарања (као и слободу тестирања), слободу да се сâмо право својине преноси са једног субјекта на други. Но та слобода истовремено намеће и претпоставља и формалну једнакост и равноправност лица (субјеката) у грађанском праву али и једнакост и равноправност њихових имовина. Даље, слобода коришћења и располагања на плану својине пројцира правну способност лица на плану имовине, тј. слобода коришћења и располагања у односу на својину одговара правној способности у односу на имовину. Правна способност, могућност стицања права и обавеза, не може се замислити без имовине. Она је само на правни језик преведена слобода личности да учествује у економском и правном промету. Она се реализује у имовини и кроз имовину. Она не значи само стицати права и обавезе, него и слободно их стављати у правни промет али и одговарати имовинском масом за њихово извршење (остварење).

II. — 1. Нама изгледа да наведени однос између имовине и приватне својине представља кључ за схватање преображаја имовине који се у савременим правима одиграва.

(5) У римском праву и у правима европског континента који су се развили на основу римског права својина је основно стварно право, а остала стварна права су само „ограничења својине“. Међутим, у феудалном праву па чак и у модерним англосаксонским правима, нарочито у погледу непокретности, свако стварно право је самостално право. Према томе чак и делимично присвајање неке ствари, на пример, доживотно уживање је у англосаксонским правима самостални облик својине (тзв. life estate) а није ограничење својине. И у европским правима би се на пример плодуживање, па чак и закуп могао конструисати као самостално својинско право а не „право на туђој ствари“. Али то би се противило традицији наших система.

У XIX веку, у доба либералног капитализма и за владавине тзв. класичног грађанског права неоспоравана је правна јединствена приватна својина као и јединствена имовина сваког субјекта грађанског права. И у оној мери у којој се ограничава приватна својина и слобода уговарања, преображава се и сужава имовина, али и правни субјективитет субјеката права међу којима по свом значају правна лица потискују приватна лица. Та појава постоји у земљама тзв. државног капитализма а још више, разуме се, у социјалистичким земљама.

Док се приватна својина ограничава разним, махом административним прописима, тиме се још не мења много класични облик имовине грађанско-правних субјеката. Додуше, крупна пореска ограничавања и те како смањују имовинску масу (коју, разуме се, управо помоћу тих пореза фактички присваја држава или друга јавноправна организација). Но правотехнички имовина још остаје целина. Али код национализованих предузећа већ се тешко може говорити о целини имовине у класичном смислу, када чисту активу у имовинској маси национализованог предузећа присваја држава, — и то, што је битно, не на основу неког свог јавноправног овлашћења (као у случају пореза) него непосредно на основу свога права својине над национализованим предузећем. Према томе, та имовина национализованог предузећа не може више одговарати класичном облику имовине.

2. Још је тежа дилема у социјалистичким земљама. Ту доминира колективна, државна или друштвена својина. Та својина (насупротив приватној својини која је функција робе и робне привреде) јесте функција планске привреде. Носилац те својине није појединац или поједино предузеће него цела заједница представљена у држави или другим крупним друштвеним организацијама. Тако, на пример, у чл. 94, ст. 1, Грађанског законика РСФСР из 1964 стоји да „држава је једини власник читаве државне имовине“. Затим, предмети те својине не искоришћавају се (бар у великој мери) у режиму слободног коришћења и располагања него у планском, унапред усмереном режиму који је одређен административним и другим јавноправним прописима.

Поставља се, пре свега, питање важи ли и за совјетско право наша тврдња да у облицима колективне својине не постоји имовина. Важи. У оној мери у којој се маса државне социјалистичке својине користи путем административног плана, потпуно је увишан појам и облик имовине. Уосталом, карактеристично је како се у правној па и законској терминологији социјалистичких земаља мешају изрази својина и имовина. На пример, под утицајем совјетске терминологије и код нас се говорило, а и данас се понекад говори, „опште народна имовина“ као синоним „општенародна“ или „друштвена својина“.

Знамо, међутим, да се маса социјалистичке својине у тим земљама не може искоришћавати само путем плана. И у тим земљама још нужно постоји робна привреда без обзира у којој мери јој се даје маха. Тако и у Совјетском савезу, као и у другим социјалистичким земљама, државна предузећа имају двојаку улогу: с једне стране су органи привредне администрације, строго везани у јавноправном режиму планским задацима, с друге стране су правна

лица грађанског права (чл. 24 Грађ. зак. РСФСР). У том својству, у смислу чл. 23 наведеног законика „располажу самосталном имовином и [. . .] могу у своје име стицати имовинска [. . .] права и преузимати обавезе [. . .]“. У том својству појављују се, дакле, као равноправна лица грађанског права која самостално одговарају за своје обавезе. Али ту постоји једна противречност: како могу имати своју имовину а немати своје субјективно право на предметима на које се односи њихова имовина. Шта, онда, преносе једне на друге правним пословима из којих улазе у њихову имовину права и обавезе? Како помирити чл. 94, ст. 1, и чл. 23? То додуше покушава чл. 94, ст. 2, по коме: „Државна имовина [то је синоним за државну својину — примедба ауторова], фиксирана за државне организације, налази се у оперативном управљању тих организација, које, у законом одређеним границама, у складу са циљевима своје делатности, планским задацима и наменом имовине, врше право држања, коришћења и располагања имовином“. Но тај пропис је могући извор многих неспоразума. Тако, по том пропису државне организације „врше право држања, коришћења и располагања“, али поставља се питање чије право врше, и уопште шта значи „вршити право“ у контексту ове одредбе. Као самостална правна лица морали би да остварују своје право. Ипак, наведени пропис не говори о њиховој имовини него о „државној имовини фиксираној“ за њих. Међутим, ни закон ни совјетска теорија, уколико је нама позната, не објашњава ближе израз „фиксирана имовина“. Ипак, већина совјетских писаца данас признаје да је наведено право држања, коришћења и располагања једно субјективно право предузећа.

Нека друга социјалистичка права, на пример пољско право, признаје ово „право држања, коришћења и располагања“ као посебно имовинско и стварно право привредне организације, чиме се облик имовине донекле враћа у традиционалне оквире.

III. — 1. Задржали смо се на тој дилеми совјетског права јер се она јављала а донекле се још увек јавља и у нашем праву.

Негде до 1950—51 ситуација у нас о изнетом питању је била веома слична као у совјетском праву и праву других социјалистичких земаља. Колективна социјалистичка својина је и у нас највећим делом била представљена у државној социјалистичкој својини чијим се јединим носиоцем сматрала држава. Коришћење и располагање масом предмета у државној социјалистичкој својини било је у крајњој линији централизовано у рукама централне врховне власти путем централизованог, и подробно разрађеног плана. Но закон о државним привредним предузећима из 1946 ипак је одредио да државна привредна предузећа имају своју имовину као посебна правна лица. Сматрало се да на предметима масе државне социјалистичке својине или „опште народне имовине“ који су били додељени предузећима, она је имала само „оперативно управљање“. Ту се, дакле, јавила иста дилема о којој смо управо писали и која још увек није разрешена у совјетском праву: по правним прописима предузеће има своју имовину али својина која би требало да буде основно право у имовини не припада предузећу него једној другој правној организацији. Сматрати ово „оперативно управљање“ субјективним правом предузећа у оно време је

наилазило на осуду правника и политичара који су имали одлучан утицај на законодавство јер се то узима као негирање јединства државне социјалистичке својине. Међутим правна логика је нужно захтевала да се то „оперативно управљање“ или „право управљања“ сматра субјективним, и то имовинским и апсолутним, стварним правом уз примесу да је привредно предузеће правно лице које има самосталну имовину. Јер иначе уговори које она међусобно склапају не би имали стварног значаја, били би само фикција или пука формалност. Из чега би се у том случају састојала њихова имовина? Само из облигационих права. То је, међутим, немогуће. Облигациона права су само један део имовине, само су инструмент правног промета. Али предмет и циљ правног промета су стварна права. Без њих имовина као скуп права и обавеза не може постојати. У класичном грађанском праву овај основни елемент имовине који се правним пословима а нарочито уговором о куповини и продаји преноси јесте право приватне својине. Но овде својина припада држави или друштву. Шта се онда преноси? Једно друго имовинско и стварно право које у имовини социјалистичког предузећа као правног лица заузима место приватне својине. А то право је право управљања схваћено као грађанско право.

У нас је 1953 био донет пропис — Уредба о средствима државних привредних предузећа — која је најзад и у позитивном праву изрекла да је то право предузећа да користе и располажу предметима којима послују њихово субјективно имовинско право. Место „право управљања“ то право је било названо „право коришћења“. Израз додуше није адекватан појму (јер право поред овлашћења коришћења садржи и овлашћење располагања) али је свакако бољи од израза „право управљања“ јер тај израз има више значења (његово основно значење повезано је са привредном администрацијом у правом смислу речи), те већ и по томе изазива неспоразуме. Да је то право коришћења постало заиста субјективно право предузећа најбоље се видело по томе што је Уредба изричито нагласила да се оно не може одузети актом органа привредне или друге администрације и пренети на друго предузеће, што је раније било правило. А да је то право имовинско и стварно право, било је наглашено у Уредби тиме што су предузећу била дата слободна овлашћења коришћења и располагања у оквиру права коришћења. Додуше, та слобода није тако широка као у приватној својини, она је у начелу ограничена осталим елементима друштвене својине али ипак постоји. Та Уредба је била израз и саставни део политичког и привредног процеса који се код нас тада одигравао: децентрализације политичке власти и привредне делатности и увођења самоуправљања а нарочито радничког самоуправљања у предузећима. Том Уредбом је имовина предузећа добила реалну, нарочито реалну економску садржину и више се није могао истицати приговор да је то само фикција или пука формалност.

Касније је та Уредба више пута била мењана и допуњавана; 1957 претворена је у Закон, а 1961 и 1965 такође је тај Закон претрпео знатне измене. Но основна концепција права коришћења и имовине предузећа из наведене Уредбе и данас важи.

2. Несумњиво је, дакле, да данас друштвена привредна предузећа као и нека друга друштвена правна лица у нас имају своју имовину као само-

стална правна лица. Основни елемент те њихове имовине чини њихово право коришћења. Но, да би се схватила та имовина морамо објаснити однос права коришћења према друштвеној својини уопште. Како је могуће да предузећа буду самостална правна лица са основним субјективним правом а да предмети на које се то право односи и којима та предузећа послују буду у друштвеној својини? Сâм Закон о средствима привредних организација у свим својим редакцијама наглашавао је а и данас истиче (у чл. 4) да су средства на којима предузећа имају право управљања у друштвеној својини.

У нашој теорији има више покушаја да се ова појава објасни (6). У нас је раширено схватање (које провејава и кроз наш Устав из 1963) да је наведено право предузећа обухваћено не државном него друштвеном својином која, међутим, није правна категорија и нема титулара. То схватање има једну основну слабост: својина на коју се односи ипак се регулише правним прописима, и то бројним. Правни прописи пак, као сплет овлашћења и обавеза, нужно морају имати свога титулара која овлашћења врши и адресата кога обухвата обавеза и кога погађа правна санкција. А ако је друштвена својина и правна категорија, изнад предузећа морају постојати више друштвене организације — у виду општине, републике, федерације или евентуално других организација који су такође носиоци друштвене својине. А ако су и они носиоци својине на предметима на којима предузеће има право коришћења, значи да и они *присвајају* те предмете (7). И заиста, наши позитивни прописи дају јасне аргументе за овакву конструкцију. Предузећа су обавезна да воде књиге. То је јавноправна обавеза јер на основу књига се утврђује приход предузећа и врши се контрола пословања. Основна средства предузећа се процењују и на њих предузеће плаћа вишим јавноправним друштвеним организацијама одређени допринос. Вредност основних средстава предузећа не сме да се смањи. И што је најбитније за нашу поставку, предузеће из тога прихода плаћа наведеним друштвеним организацијама разне доприносе: и општини и срезу и федерацији. На тај начин се врши наведено присвајање од стране тих организација.

Те доприносе могли бисмо сматрати јавноправним дажбинама, врстама порезе у класичном смислу тим пре што је стопа доприноса унапред одређена, и тада би проблем био поједностављен. Основно право предузећа, право коришћења би се тада сматрало ограниченим јавноправним прописима или, могло би се рећи, јавноправном својином, као што је и државно-капиталистичка приватна својина предузећа ограничена порезима као и јавноправном својином државе, општина или сличних организација. Но оваква конструкција која би правно била могућа, била би у супротности са

(6) Схватања која се код нас појављују и која овде износимо срећу се, у разним варијантама и у другим земљама, и источним и западним. То није само последица међусобног научног утицаја (често и несвесног и незабележеног) него и околности да логика ствари намеће одређена слична решења.

(7) Оно што је заједничко у свим разним и разноврсним, историјским и савременим облицима својине не налази се у неком правном елементу него у економском: то је присвајање. Према томе да ли је нека правна конструкција својина или није можемо одредити по томе да ли изражава непосредно присвајање економских вредности, пре свега ствари (економских вредности у натуралном облику).

политичко-економском суштином нашег друштвеног уређења. Наш Устав и наша теорија (нарочито због система самоуправљања у нашем друштву у шта у оквирима овога рада не можемо улазити) сматра да је право коришћења предузећа право које извире из друштвене својине, обухваћено њоме. Дакле, не преостаје нам ништа друго него да нашу друштвену својину сматрамо сложеним правом које је подељено у том смислу што на предметима на које се односи постоји више титулара који имају *разноврсна* овлашћења (8). Друштвено предузеће је само један од титулара друштвене својине, и то права коришћења као грађанскоправне компоненте друштвене својине, док остали носиоци — разне друштвене организације које присвајање врше помоћу јавноправних инструмената (на пример, обавезне доприносе наметнуте јавноправним прописима) имају јавноправну компоненту друштвене својине.

3. Класично приватно предузеће је само грађанскоправна имовинско-правна појава. Наше друштвено предузеће (као и друштвена или државна предузећа у другим земљама) јесте само делимично и у једном свом виду грађанскоправна појава, док је у другом виду другачија правна организација. У оквирима овога рада не можемо улазити у тај други вид предузећа (који је у нашем праву прилично компликован због система самоуправљања) (9). Као грађанскоправна организација, тј. као правно лице, оно има и своју имовину. Али због свог наведеног другог вида та имовина више није истоветна са класичним обликом имовине.

Уколико се грађанскоправни израз предузећа више сужава, утолико је и имовина суженија, али се сужава у истој мери и грађанскоправни субјективитет предузећа уопште. Ово сужавање правног субјективитета се изражава кроз тзв. специјалну правну способност предузећа и других правних лица која су код нас носиоци грађанскоправног израза друштвене својине. А специјална правна способност значи да, насупрот општој правној способности физичких лица па чак и правних лица у класичном грађанском праву, правна способност ограничена само на одређени круг делатности путем којих правно лице може да постигне циљ назначен у статуту. То истовремено значи да је слобода привредне делатности (или евентуалне друге делатности) усмерена, ограничена и контролисана јавноправним прописима.

Ову нашу тврдњу можемо проверити и помоћу појма имовинске масе. Класичан субјект класичног права има у својој имовинској маси новчану вредност свих предмета на која се односе његова имовинска права. То није случај са нашим предузећем (или другим друштвеним правним лицем). Имовинску масу чини само тзв. чист приход предузећа, а то је новчани израз дела укупног прихода који остаје по одбитку свих доприноса који

(8) У појму подељене својине нарочито је битно да разни субјекти имају разноврсна овлашћења. Јер ако више лица има истоврсна овлашћења на једној ствари, онда је то обична сусвојина коју је признавало и римско право. У сусвојини сви титулари имају истоврсна овлашћења коришћења и располагања али они деле вршење тих овлашћења у сразмери са аликвотним деловима у својини.

(9) Додуше, људски супстрат наших друштвених предузећа као правних лица управо чини самоуправна организација радника предузећа. Међутим, ипак је та самоуправна организација нешто више и сложеније него само правно лице грађанског права.

из укупног прихода присвајају остале друштвене организације — остали носиоци друштвене својине. Овај тзв. чист приход предузећа је у ствари економска основа за подмирење имовинскоправних обавеза предузећа (јер јавноправна давања — јавноправна компонента друштвене својине остварује се из укупног прихода). Он истовремено служи проширењу пословања (економски речено: за проширену репродукцију) предузећа, као и за плате радника и службеника (10).

Постоји још једна карактеристика имовине друштвених предузећа, па и наших. Она се обично дели на фондове. Имовински фонд је одређени део имовине и имовинске масе који подлеже посебном правном режиму. Та појава је, додуше, била позната у класичном праву (на пример, миразна и парафернална добра) али у мањој мери и изузетно. Данас, међутим, због ограничавања имовине предузећа, она се обично дели на фондове који имају посебне намене не само са гледишта грађанског него понекад и јавног права. Раније су у нашим предузећима два главна фонда била фонд основних средстава (углавном оруђа рада, инсталације и сл.) и фонд обртних средстава (углавном сировине, готов новац, производи намењени продаји и сл.). Данас у нашим друштвеним предузећима постоје три фонда: пословни фонд који обухвата раније фондове основних и обртних средстава и који служи основној привредној делатности предузећа, резервни фонд и фонд заједничке потрошње. Сврха резервног фонда је означена у самом називу а фонд заједничке потрошње служи за подизање и одржавање објеката које користе радници предузећа за своје заједничке и личне потребе, као што су обданишта, летовалишта, библиотеке, спортски терени, зграде за становање и сл.

Андрија Гамс

R É S U M É

La transformation du patrimoine dans le droit civil moderne Yougoslave

Bien que la notion du patrimoine soit une des notions fondamentales du droit civil, elle n'apparaît comme catégorie unitaire qu'au cours de la première moitié du XIX siècle. Mais aujourd'hui encore il y a des dissonances dans la définition du patrimoine. D'ordinaire on définit le patrimoine comme l'ensemble des droits et des obligations appréciables en argent. Donc, on ne peut apprécier en argent que l'objet du droit, et non pas le droit comme un rapport normatif. C'est pour cette raison que l'auteur propose, outre la notion classique du patrimoine, celle de la masse du patrimoine: l'ensemble des choses et d'autres valeurs économiques qui font l'objet des droits et des obligations composant le patrimoine. Cette notion sera utile pour comprendre la transformation du patrimoine. Aussi l'actif et le passif doivent être transposés dans la masse du patrimoine afin d'éviter les malentendus et le dédou-

(10) Термин „плата“ у тексту не употребљавамо у правнотехничком смислу јер наши нови прописи не употребљавају тај израз него место њега се служе изразом „лични доходак“. То је стога што се тим изразом указује на то да у нашем систему самоуправљања престаје најамни однос.

blement de quelques éléments du patrimoine, que la définition traditionnelle de cette notion peut soulever.

La transformation du patrimoine est un phénomène inséparable des autres aspects de la transformation du droit civil; celle de la propriété civile, de la liberté de contracter, de l'objectivation de la responsabilité, de l'apparition de plus en plus fréquente des personnes morales dont la capacité juridique (de jouissance) se limite parallèlement. Ce sont surtout les diverses limitations de la propriété civile traditionnelle qui ébrèchent la forme et la notion traditionnelles d'un patrimoine unique d'un sujet de droit, — par ex. celui d'une entreprise nationalisée dans les pays occidentaux.

En Yougoslavie aussi bien que dans les pays socialistes où la propriété sociale prédomine, quoique avec des différences considérables, — il se pose un problème spécial: comment mettre d'accord la personnalité juridique des entreprises sociales et d'autres soi-disant «personnes morales sociales» avec le fait que les valeurs économique servant à leur production soient dans la propriété sociale, appartenant en même temps à des groupements différents de la société. L'auteur y voit un phénomène de la propriété partagée. Ainsi l'entreprise sociale n'a qu'une fraction de la propriété sociale, mais pour cette raison son patrimoine n'en est moins plus unique. Sa masse du patrimoine est aussi partagée au fur et à mesure qu'elle est obligée de contribuer à des groupements sociaux du revenu qu'elle réalise. Aussi le patrimoine de l'entreprise sociale en Yougoslavie a des fonds différents qui ont une affection spécifiée par les lois.

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПРВИХ НОО У ЦРНОЈ ГОРИ

У послератној југословенској историографији а нарочито историографији Црне Горе посебна пажња посвећена је развиту народне власти у Црној Горј у току 1941 и 1942. Интерес за ово питање а делимично и његова обрада произишла је не само због значаја НОО у овом периоду за развој НОП у Црној Цори него и због оцена које су дате у послератној историографији о НОО у Црној Гори у поменутом периоду (1). Оцене су

(1) Гершковић, на пример, у Хисторији народне власти о НОО пише: „У народном устанку 13 јула 1941 године, који је имао и у организационом погледу карактер широког масовног али недовољно организованог народног фронта није уопће довољно пажње посвећено организовању народне власти. Уместо стварања НОО у селима и општинама, формирана је Врховна управна власт за ослобођену територију, за коју нису били сазрели ни политички услови нити је имала своју базу у некој развијеној мрежи органа народне власти. По директиви ЦК КПЈ ова је грешка исправљена и прешло се на оснивање НОО-а. Међутим, и ту је у почетку учињена основна грешка што се схватило и образлагало да су НОО-и органи појединих штабова за вршење послова у позадини. Војни органи су схваћени као виши органи власти... Нарочито упада у очи да се НОО-и не сматрају органима Народноослободилачког фронта него само органима власти“ (с. 83). — Фрањо Туђман о првим НОО у Црној Гори пише: „У развоју НОО-а у току 1941 биле су учињене крупне грешке услед несхватања самог карактера народноослободилачке борбе и револуције на које је ЦК КПЈ указивао у неколико махова и дао одређене директиве за исправљање погрешних схватања. НОО-и нису били постављени као основни органи нове револуционарне власти, већ као органи војних штабова за вршење послова у позадини. Војни органи били су тако постављени као виши органи власти. Осим тога одбори нису сматрани и политичким органима НОО-а већ само органима власти“ (Стварање социјалистичке Југославије, Загреб, 1960, с. 154). Коста Бастијић у чланку Развитак органа правосуђа у новој Југославији о овом питању пише: „Кратко вријеме НОО-и су били потчињени партизанским војним јединицама, али је то становиште, као и становиште да се већ ради „о анти-